

Slovenskih fantov grob

Logatec velja za eno izmed treh največjih poveljnih morišč

V Logatcu so se nedavno spet vrnili v leto 1945. Tokrat so žrtve napadene sicer le na simbolni ravni, vendar so telefonske in ustne grožnje lahko prav tako neprijetna stvar. Logatčani, predvsem tisti, ki so se javno izrekli v škodo »klavcem« so torej pred novo preizkušnjo. Lovci so pač lovci in vsak pošten zmagovalce je privrženec zelene družine. Da pa se predstavnikom logaške komande ne bi bilo treba toliko truditi, kot to počnejo v zadnjem času, objavljamo brezplačen oglas: Vsi, ki bi bili pripravljeni potrditi, da je v Logatcu izginilo samo trideset ljudi in da so jih predali OZNI, naj se javijo gospodu Zoranu Mraku.

Zveze in kri

Potem ko se je za zdaj končalo naivno obtoževanje po časopisju, se lahko vrne mo k dogodkom iz leta 1945, točneje, spet smo pri žrtvah, ki so izginile maja in junija in so jih nazadnje videli, ko so se javile v Logatcu. Poleg tistih, ki so se morali javiti na logaško komando takoj po osvoboditvi, se pravi vseh, ki niso bili pri partizanih, in tistih, ki so iz partizanov odšli kak dan prezgodaj, je treba številu logaških žrtev prišteti vsaj še tiste, ki so se vračali iz Teharij, in primorske domobranci, ki so jih prijeli v Gorici - končali so najverjetneje v koševskem breznu. Konec maja in junija so se skoraj vsak večer z vlakom iz Ljubljane vračali »osvobodjeni« zaporniki iz Teharij, na logaškem kolodvoru pa so jih poleg svojcev pričakali tudi predstavniki nove oblasti ter jih večino ponovno zaprli. To potrjuje tudi del zgodbe Pavle Kralj iz Rovt, katere oče in brat sta bila pri domobrancih. »Ko sta se vrnila iz Teharij, so ju skupaj z drugimi aretirali že na železniški postaji. Po štirih dneh zapora je prišel Jože Jeršin do zapornikov in rekel: "Vse likvidirati." In res, čez nekaj časa so celo skupino odpeljali po rovtarski cesti proti gozdu. Bratu in očetu je uspelo zbežati, drugih pa nista videla nikoli več. Nekaj časa sta se skrivala, potem sta se vrnila domov. Seveda so ju spet aretirali, toda ušla sta smrti, ker je vmes prišlo do razglasitve

amnestije. Očeta so sicer še obesili za roke v Smrečju, toda kasneje so ga vseeno izpustili.« Verjetno ni imelo veliko domobrancev take sreče kot ujetnika, ki sta bila trikrat prav blizu smrti. Nasploh pa so bili vsi ujetniki žrtve večkratnega razvrščanja oziroma sojenja po številkah ena, dva, tri; če jim je uspelo preživeti prvo sojenje in so dobili številko dva ali tri, so imeli še vedno možnost, da se bo od kod prikazal kak njihov osebni sovražnik in jim dodelil številko ena, ki je pomenila likvidacijo. Ali pa so kljub številki ena lahko preživeali, če je bil na pravi strani kak njihov sorodnik ali prijatelj. Polde Brus nam je omenil, da se je v Logatec javil že 8. maja. Takoj je dobil številko ena, dva dni kasneje pa je bil znova na komisiji, ki se je premislila in mu dala številko tri, kar je pomenilo, da je moral pomagati pri poveljni izgradnji domovine, morda ga je rešilo to, da sta bila dva njegova brata pri partizanih.

Veliki transport

Manjši del obsojencev, predvsem tistih s številko ena, so razvozili v ljubljanske zapore oziroma na ponovno sojenje. Verjetno je šlo za dva transporta. Prvi z okoli 100 potniki je zapustil Logatec med 10. in 12. majem, drugi s približno 30 pa po 20. maju. Verjetno je šlo za določeno število ljudi, ki so jih morali v Logatcu oddati za republiko, preostale pa so mogoče pogubili celo brez vednosti nadrejenih v Ljubljani. Drugi transport je bil očitno povsem »legalen« in lahko je ta tisti edini, ki se ga spominja Zoran Mrak. Z vsakega transporta nam je uspelo najti po enega preživelega. Obsojenec, ki je preživel prvi transport, nam je povedal, da je dobil v Logatcu številko ena. »Zvezali so nas kot živino, palcev na rokah potem še tri tedne nisem mogel premikati. V Ljubljani smo prisilno gradili most v Trnovem in opravljali podobna težaška dela. Šele takrat sem začel dojemati besede zdravnika Turšiča, ki nam je govoril: "Kdor se skriva, bo vladal." in: "Korita bodo ostala ista, samo prašiči se bodo zamenjali."« Po mnenju preživelega

iz drugega transporta je odvoz s tovornjakom v Ljubljano pomenil, da si imel vseeno nekaj možnosti za preživetje, za to uslugo pa misli, da se mora zahvaliti predvsem učitelju Jožetu Mihevcu, ki je bil zaupnik za Martin hrib. Po njegovem mnenju je šlo poleg sporov med tihotapci v Logatcu predvsem za političen spor, ki se je vlekel še izpred vojne, in sicer za nasprotja med sokolovsko oziroma orlovsko usmerjenimi. Se pravi za nasprotja med liberalci in privrženci SLS. Med okupacijo naj bi se ta nasprotja še poglobila in v kombinaciji z revolucijo pripeljala do razščiščevanja starih računov tako med vojno kot v pokolu v prvih dneh svobode. Naš sogovornik po drugi strani trdi, da bi, tudi če bi zmagala druga stran, prišlo do podobnega epiloga, saj naj bi bilo tudi v domobranskih vrstah nekaj pravih fanatikov. Fanatičnost je bila seveda tudi domena zmagovalcev. Veterinar Pavšič, po katerem so v Logatcu celo pomenovali ulico, da bi se ga vedno spominjali, je v mestu srečal dva kmeta, ki sta se šla javit na komando. Na cesti ju je ozmerjal, za nameček pa še obrcal. Mlajši kmet se je zato odločil, da se ne bo javil, rekel je: »Če že zdravniki takole pretepajo, kaj bodo delali šele drugi.« Nekaj tednov se je skrival, po amnestiji pa se je preselil na Dolenjsko. Starejši kmet se je vseeno javil in od takrat ga pogrešajo. Morda bi po kraških jamah in breznihi lahko z dobro opremljenim moštvom speleologov našli marsikatero sled za podobno izginulimi, ki so se šli takrat javit na komando.

Jama

Čeprav se zadnje čase pogosto omenja kot eno osrednjih grobišč kraško brezno Jačka v samem središču Logatca, je vprašljivo, ali bi v tem breznu, skozi katerega teče potok, lahko našli kosti, saj bi jih, kot zatrjujejo jamarji, voda že sprala. V preteklosti se je dogajalo, da je mačke, ki so jih metali v brezno, naplavilo na drugem koncu Logatca. Poleg tega je bilo med drugo svetovno vojno v breznu jezero, tako bi trupla plavala po njegovi

površini in malo verjetno je, da bi eksekutorji izbrali tako neprimerno mesto za odlagališče neprijetnega tovara. Brezno je za razliko od drugih jam v središču mesta in je s treh strani dostopno vsakomur. Glede na konfiguracijo vhoda pa je skoraj gotovo, da jama ni bila nikoli razstreljevana, kot navajajo argentinsko-slovenski viri. Veliko verjetneje je, da je bila ena najbolj pripravnih in skoraj povsem zagotovo uporabljenih jam Koševnik oziroma Andrejčkovo brezno, za katero lahko domnevamo, da je požiralo svoje žrtve tako med vojno kot takoj po njej. Že leta 1950 je Roman Savnik vpisoval spremembe evidence jam za kataster, ker so bile notranjske jame prej vpisane v italijanski kataster. V zapisnik je pripisal opombo, da v jamo samo niso šli, ker so bila v letih od 1941 in 1945 tja vržena trupla. Leta 1960 naj bi policija izdala, da se jame očisti in zasuje. Leta 1964 so jamarji, ki so se hoteli spustiti v Koševnik, naleteli na razstreljen vhodni del. Izkušeni jamar dr. France Habe iz Postojne pravi, da se v jamo niso spuščali, ker se jim je zdelo prenevarno, sumili so namreč, da je tudi v notranjosti jame neaktiviran eksploziv. Po raznih pričevanjih argentinskih prič naj bi obstajalo še eno množično grobišče v jami v Zadlogu, vendar je opis lokacije tako nenatančen, da ni moč ugotoviti niti, ali gre za jamo v bližini Zadloga ali pa za tisto v Predgrižah; kakorkoli že, obe sta neraziskani, vsaj kolikor je doslej znano. Vendar bi morda natančnejši pregled pokazal, ali imajo priče prav. Prav tako so vredne natančnega speleološkega pregleda tudi jame ob stari trasi proge proti Idriji. Večina očividcev namreč trdi, da so žrtve iz Logatca gnali prek logaškega polja prav v smeri teh jam. Jame so manjše od prej opisanih in imajo primerne ožje vhode, vendar jih je precej, tako da bo to oteževalo delo jamarjev. Poleg jam, ki smo jih omenili danes in jam ter brezen, ki smo jih že imenovali v prejšnjih številkah, pa kljub temu, da je njihovo število že kar pretirano, lahko omenimo še dve jami na Notranjskem, v katerih naj bi prav tako ležale kosti partizanskih sovražnikov, gre za jamo Gradišnico in brezno pri Jurščah v pivski kotlini. V določenih jamah so morda ostanki le enega ali manjše skupine domobrancev, v drugih pa gre za večje število kosti.

Partizanska bolezen

Vse kaže, da bomo kmalu razvozlati uganko s pismi, ki jih nam pa verjetno tudi Jožetu Jeršinu, komadantu mesta Logatec, pošilja anonimni avtor iz obmorskih krajev. Vse bolj je namreč jasno, da gre za Jeršinovega tihotapskega prijaja-

Logaška komanda: danes in nikoli več

telja, s katerim sta bila leta 1946 skupaj zaprta na svobodnem tržaškem ozemlju zaradi nelegalnega prenašanja radijskih sprejemnikov in zlatnine prek meje v Jugoslavijo. Prijatelj je končal na Golem otoku, Jeršin pa se mu je očitno zelo zameril. Maščevanje, kot kaže, prihaja po mnogo letih v obliki anonimnega pisarjenja. Poleg tihotapljenja pa nekateri v Logatcu očitajo Jožetu Jeršinu še neki drug greh, in to je sodelovanje v italijansko-belogardistični enoti Milizia Volontaria Antikomunisti v rodnem Trebnjem na Dolenjskem. Preskok iz antikomunista v komunista in komanadanta mesta v pičlih dveh letih in pol, pa iz partizanskega komandanta mesta v tihotapca v enem

letu, je kameleonstvo, ki bi mu ga zavidali celo nekateri sodobni slovenski politiki. In vse bolj se zdi, da se tudi njega vse bolj loteva takoiimenovana »partizanska bolezen«, ki jo opisuje argentinska knjiga Odprti grobovi in ki naj bi jo imel stari Korenčan, sicer Jeršinov tast: »Komunistu se pred očmi kaže kri, pojav postaja vse pogostejši, komunist ne more več spati, na koncu znori in umre.« V tej isti knjigi Logatec - skupaj s Kočevskim rogom in Teharji - nastopa tudi kot eno izmed treh največjih in najgnušnejših slovenskih povojnih morišč.

Miha Đ. Štamcar
Jani Sever